

Вөрентү ёсёнци сёнёлөхшён

Ыр кәмәлләх

Попечительсен канашё йёркеленчө

Рәсәй вөрентү системинчө юлашкы сулсенчө таран тә паләрәмлә улшанусем пулса иртессө. Патшаләхән вөрентү условийесем те, патшаләхән вөрентү системин хутшәнәвөн характерө те улшәнса пырат. Вөрентү сферин ёсё-хөләнчи патшаләх монополийё арканат. Юлашкы 10 сул хушшинчө йышәннә вөрентү ёсё-хөләнчө сыхәннә Рәсәй патшаләх докуменчөсем вөрентү ёсё демократиллө, патшаләхпа обществө принципесөне төпө хурса ертсө пыма май парассө. Ку вәл вөрентү обласёнци патшаләх политикин төп принципесөнчөн пөри пулса тарат.

Шкул ёнчөн социаллә килёшүлөхөн условийесөнчөн пөри вәл унән автөномләхө, аталану стратегинө хәй төллөн паләрәтма хәтәр пулни, вырәнчөти вөрентү политикин сине витөм күмө пултартин пулса тарат. Шкулсем обществәллә институтсем пөри сыхәнса ёсёнци содержаниё вәл педагогика хәтәрөсемлө кәна татса пама май сук проблемәсенө те пөтөстөрсө тарат пулсан кәна мал пөлтөрөшлө (общөство, сын проблемисем). Сәмахран, кунта ача прависенө пәхәнәссинө, сывләхә сыхласинө, кашни ачән харпәр хәй аталанәвөн культуринө йөркелесинө, пурәнәссин искуствинө, пурнәс технологинө, ача үсөмөн проблемисинө, йәла традицийесөн опытно, культуран асәнмәллә. Шкул пирки обществәллә шухәш-туям йөркелесинө – административн кәна мар, унти пур сотрудниксен те хәйнө евөр тимлөх теми. Шкул хутшәнәвөсөнчө анәсу унта вәй хуракансен хәй төллөнлөхөпө тата пусаруләхөпө түреммөнөх сыхәннә. Педагогисен кашни коллективё шкул ачисенө вөрентөсөсине сөнөтсө улштарәссинө сыхәннә йитусенө татса парәссинө ёсөт. Нумай ёнчөн сәкә шкулә кам ертсө пөринчөн, пулса иртөкөн улшанусенө вәхәтра йышәнса вөсем төлөшпө конкретлә ёсөм туса ирттермө пултартинчөн, паләрәннә төллөвөсөн пурнәсла ма специалтисенө явәстәрма пултартинчөн килөт. Паян сәкә пурнө те паллә: унчөнчө пөк традициллө ёсөсө пөри вәхәт йитинчөн, общөствәри экономикапа социаллә улшәнусөнчөн юлнине пөлтөрт.

Шәләх савәнпа ёнтө ноябрөн 23-мөшөнчө районти вөрентү, сәмрәксөн политикин тата физкультурәпа спорт пайё сөмөнчө йөркелесөн попечительсен канашөнчө ёсөмө кәмәл тунә патшаләх тата муниципаллә предпрятисөн, учрежденисөн, организацисөн предствителөсем ёсө канашләвөнчө пухәнчөс. Унта хутшәнәкәссөн районти вөрентү системинө ертсө пырас ёсө общөствөнчөсә еплө майпа анләрах явәстәрәс, муниципаллә вөрентү по-

литикинө май пур таран усәрах тәвас йитусенө сөтсө яврөс. Район административн вөрентү, сәмрәксөн политикин тата физкультурәпа спорт пайё сөмөнчө попечительсен канашё РФ «Вөрентү сичнө» Сәкунөн 35 статийн 2 пунктчөпө килёшүллөн вөрентү системинчө самоуправленнө формин пулса тарат. Ана вөрентүлө воспитани парәссин процеснө йөркелесинө, вөрентү учрежденийесөн пурләхпа техника базинө пуянлатәссинө, вөрентү ёсөнчөсөн социаллә хөтлөх йитәвөсөнө татса парәссинө вөрентү пайнө пуләшәс төллөвөпө йөркелөсөсө.

Патшаләхән общөствәллә управленийё – вәхәт йитәвө. Апла пулин те хәлхөлөхө районти попечительсен канашөсөнө йөркелесинө ерипен пырат. Ку вәл муниципаллә вөрентөвөн бюджетчө хөсөк пулнипө те, ытларах ял хусаләх предпрятийөсем йөркөллө аталанса пөри унчөнчө те, ял хусаләхөнчө, строительствәра, социаллә тата йәла службинчө ёсөкөнчөн йышө чакса пынипө те сыхәннә. Кун пек лару-тәрура шкул вәлли финанс ресурсөсем тупма сәмәл мар, тепөр чух майө те сук. Шкулсем вәлли бюджетра пәхса хуман уксә-төнкө шыраса тупма пултаракан попечительсен канашөсөнө йөркелесинө шкулсем хәйсөн пусаруәсөм пулса тарасөсө.

Хәлхө вәхәтра районти шкул сулнө ситмөн ачасөн 14 учрежденийө, пусләмәш шкул-ача сәчөсөм 6, пусләмәш шкул 1, пөтөмөшлө пөлу паракан шкулсем 28. Чәвәш Республикин Вөрентү тата сәмрәксөн политикин министрствин хушәвөпө килёшүллөн республика вөрентү системинчө инноваци мелөсемлө тухәслә усә курас төллөвөпө Иүскасси, Калайкасси шкулөсөн тата Муркаш районөн муниципаллә вөрентү системин базисөм сичнө республика сәнәв площадкисөн йөркөлөнө. Шкул сөмөпө тата йитти социаллә институтсемлө килөштерсө ёсөмө хәтәр пулни унән уссәнләхнө, демократилөхнө кәтартса парат. Паянхи шкул хупә структура пулма, хәйөнчө вөрентү проблемисенө хәй кәна татса пама пултараймасть. Унән услуги семпө усә куракансен йышө уссө пырат: патшаләх, ёсө паракансем, ашшө-амәшөсөм тата вөрөнөкөнсем хәйсөм те.

Попечительство вәл общөствәллә юхәм пулса тарат. Вәл граждәнсөн вөрентү политикинө йөркөлөс, муниципаллә шайра вөрентөвө аталантарас ёсө анлән явәстәрма тивөс. Районти вөрентү, сәмрәксөн политикин тата физкультурәпа спорт пайё сөмөнчө попечительсен канашнө районти паллә сынсөм көчөс. Кусөм вөсем «Моргаушская» чәх-чөп фабрикин

директорө Н.Г. Ванеркин, Мән Сөнтөрти «Сундырь-Хлеб» предпрятин директорө Л.Г. Ильгөчкин, Муркашри сөт-су завочөн директорө В.А. Калинин, «Моргаушавтотөхсервис» предпрятин директорө Л.Д. Дмитриев, Муркаш пасарөн директорө Е.Н. Субботин, Муркаш ял тарәхөн пусләхө Н.И. Никитин, Муркаш райпо канашөн председателө Б.В. Андреев, Мән Сөнтөр райпөвөн председателө Л.П. Майков, «Моргаушрайбт» предпрятин директорө А.П. Давыдов, «Заря» предпрятин директорө П.Т. Терентьев, «Орино» хусаләх ертүснө Ю.Н. Шишюкин, «Восток» хусаләх ертүснө М.Н. Шишюкин, «Дорисс» усә акционер общөствин генералнәй директорө И.В. Рошин, «Волга» хусаләх ертүснө Ю.В. Данилов.

Попечительсен канашөн ертсө пыракан органнө, ревизи комиссинө сулласа хәварнә. Канашләвә хутшәннөсем пөри сәслә пулса попечительсен канашнө ертсө пыма Н.Г. Ванеркинә шәннә. Николай Григорьевичә районти лайәх пөлөсчө. Вәл пусарулла, пултартулла сүн. Кунпа пөрлөх вәл Калайкасси шкулөн попечителө те пулса тарат, спорт залнө хута ярас, шкул автобусө туйнас ёсө пысәк тупө хывнә. 2006 сулхи март уйәхөнчө «Вөрентү ёсөнө ертсө пырасинө общөствәнә хутшәнтарин практикин анализө» экспөртпа аналитика семинарөн участникө пулнә. Семинар Мускавра иртнө.

Л.Г. Ильгөчкин тә вөрентү учреждениөсемлө килөштерсө ёсөт. Леонид Геннадьевич вөрентү, сәмрәксөн политикин тата физкультурәпа спорт пайё ирттерөкөн семинарсөмлө канашлөсөнө вөсөмөх хутшәнәт. Вәл ертсө пыракан предпрятин районти вөрентү учрежденийесөн сәкәр-булка, макарон, кондитер продукцийө парса тарәссинө икө сул умлә-хыслә тендр выласа илет. Хәлхө вәхәтра шкулсөнө ламинари, йодлә тәвар хушнә сәкәр-булка продукцийөпө тивөстөрсөсө.

Попечительсен канашө муниципаллә шайра вөрентү ёсөнө аталантарас төлөшпө общөствәллә управленнө рычәгө пулса тәма тивөс. Унән төп ёсө-хөлө патшаләх вөрентү политикинө сыхәнса унта хәйөнчө граждәнлә тата общөствәллә сул-йөрнө уссәнләссинө пулса тарат. Сәкә задачәсөнө анәслә татса парас пулсан вара ана вөрентү ёсөнө аталантарма май паракан социаллә вөрентү заказнө йөркөлөсөпө, финанспа экономика стратегинө туса хурассинө тивөслө полномочисөм пани кирлө.

Т. ЕГОРОВА,
район административн вөрентү, сәмрәксөн политикин тата физкультурәпа спорт пайён ертсө пыракан специалистчө.

Вәрсә ветеранёсөнө хисепленнө савәнтарат

«Сирөн сывләхә стационарә выртарса сиплев курсөпө сиплетпөр, сирө вәлли вырән хәтәр. Халөх кәйса вырнасәр. Терапи уйрәмөн ертүснө И. Корольковә сирө көтөт. Эпир унпа кәласрә-мәр», – төрөс мана манән сывләхә тәтәшәх төрөслөсө таракансем В. Григорьевә тухтәрпа медицина сестри С. Кирилловә. Вәрсә ветеранёсем вәлли ятарлө палатәнә вырнасәрчөс.

Пәхәтәп тә, палатәра тасә тә тирпөйлө. Кунта выртса сипленсө условисөм аван. Түрөх сәплә кәламәллә: чирлисөнө сиплесө вөсөнө хәвәртрах ура сине таратәссинө пөтөм вәй-халә парса тата пөлүпө тарән усә курса вәй хурассө уйрәмри медицина ёсөнөсөм. Вөсем паләрәннә вәхәтра чирлисөнө эмел парассөсө, уколсем тәвассөсө, ашшән кәласса вөсөнө вәй хушса парассөсө. Төпөр чухнө канмәлли кунсенчө те хәйсөнө шанса панә ёсө вырәнөнчө пулассө.

Акә, кәсәл хам куспә курнә пөри төслөх. Пөри канмәлли кун ирхинө эпир, вәрсә ветеранёсем, сипленсө выртнә палатәнә көтмөн сөртөн терапи уйрәмөн ертүснө И. Корольковә тухтәр көчө. Пирөн сывләхә төрөслөнө хысәннә көсөкө вәхәт кәласса лартәмәр. Ыйтәтпәр тухтәртан: «Паян канмәлли кун мар-и-ха? Мөншөн эсир канма шутлармәр?» Вәл кәмәллән пирө сәплә хурав пәчө: «Манән шухәш сәкәнчәх, чирлисөм патөнчө. Сәплә пулма мана чөре хушат. Эпө тухтәр вөт-ха. Манән чирлө сынсөнө ура сине таратмәллә, манран чирлисөм пуләшү йитәсчө. Маншән кану күнө мар, чирлисөм хәкпә».

Кун пек пуләмсөм тәтәшәх пулса пинә пирки чирлисөм хушшинчө кәласу пырат. Больницәра сипленсө выр-

такансөн шухәш-кәмәллнө тарәнрах пөлөс шухәшпа вөсөмөпө эпө сәмах хушкәтпәр: «Палатәсөнчө тасә тә тирпөйлө. Чирлисөнө вәхәтра эмелсөмлө тивөстөрсөсө. Апат-симөснө те япәх мар ситерөсчө. Чирлөсө выртакансөнө ура сине таратәссинө медицина ёсөнөсөм чунә парса ёсөнө куранат», – кәласса ларчөс сипленсө выртакансем. Сәкәна тә кәласа хәвармәллә пулө тесө шутләтәп. Аслә Отечественнәй вәрсә участникөсөнө апат-симөснө пуянрах ситерөсчө. Кәсхи апат хысәннә көсөкө вәхәт сменәра ёсөкөнчө медицина ёсөнөсөмлө кәласса лартәмәр. Акә мөн кәласа пәчөс мана вөсөм: «Пирөн уйрәмра тә сирөп йөркө пулнинө эпир лайәх туйтпәр. Аста тасә тә тирпөйлөх хушәләнәт, унта яланәх сывләх упранат тенинө эпир лайәх туйтпәр. Сәвәнпа тә пөтөм вәй-халә парса ёсөтпөр те хамәра шанса панә вырәнчө эпир – медицина ёсөнөсөм. Пирөн терапи уйрәмөн ертүснө И. Корольковә тухтәр пирөтөнчө кәна мар, хәйөнчөн те сирөп йитәт. Сәвәнпа ёнтө пирөн уйрәмра тасәләхпа сирөп йөркө хушәләнәт».

Маләллә тә сәплә пуласса шанса килөт. Юлашкынчөн районти Аслә Отечественнәй вәрсә ветеранёсөнө ячөпө больницәра ёсөкөнсөнө пурнө те сывхарса килөкөнчө сөнө сул ячөпө эпө ашшән саламләтәп. Ырләх-сывләх, пурнәсра ялан төлөй, вәрәм өмөр сунатәп Сирө, хәкпә сыннәмәрсөн – этемө сывләх парнөлөкөнсөм.

В. ИВАНОВ,
«Свобода» хусаләхри ёсөпө вәрсә ветеранёсөнө канашөн ертүснө, ёсөпө вәрсә ветеранё. Кашмәш ялө.

Тимлөх

«Пөрлөхрө – пирөн вәй»

Кашни кунах Муркашра төл пулусөм, кәласу сөм, төрлөрен мөропрятисөм иртессө. Эпир те, ку сурман инвалидсем, Муркаш ситмө тарәшатпәр. Кунта пирөн иккөмөш тәван кил пур – Пөтөм Рәсәйри ку сурмансөн общөствин вырәнчөти организациө. А.Д. Михайловә председателчө секретарчө пирө пөрлө пухса төрлөрен кәласусөм, төл пулусөм ирттерөсчө. Төрлөрен йитусөнө анләнтарса пама кирлө специалтисөнө чөнөсчө. Республикәри конкурс-фестивальсөнө хутшәнса кәсәл эпир пөррө мар сөнтөрүсөсөм пултәмәр.

Нумай пулмәсть «Шурә туй» куннө те пөрлө пухәнса районти библиотөкән вүлвә залөнчө ирттертөмөр. Пирө районти отвөтлә сынсөм Анатолий Николаевич Кузьминпа Леонид Федорович Николаев паянхи сивөч йитусөнө анләнтарса пәчөс.

Библиотөкә ёсөнөсөм те пирө сөнө хәсәт-журналсемпө, көнөкөсөмлө пәлләштарәсчө тарассө. Нумаях пулмәсть Ача амәшөнчөн куннө халәлләсә сәвә-юрәсөм янәрәсчө, чөрөрен тухакан ашә сәмахсөнө итлөсө сәвәнпа сәв төри кәмәллә пирө.

Юрат-ха хамәр организациө килсөн хәсәтнө те, көнөкөнө те вүлсә парассөсө. Килтө пөччөн радио итлөсө килөнөттөм, төнчөпө сыхәнү

тытаттәм. Кәсәл радио прәлукусөнө татса пөтөрчөс. Ку сурман сыншән радио – төнчө тытәмө. Халө вара ирхинө Муркаш кәласинө хәсән илтнинө те астумас-тәп.

Эпир, ку сурман сынсөм, пөри-пөри төл пулсан кәласса таранәймастпәр вара. Сәкә кәласусөм нумай чухнө сөтөл хушшинчө ку-кәль-икөрчө, тутлә апат-симөснө те вөри сәмавар тавра иртессө. Вөри чөй ёсөсө, ашә сәмахсөм итлөсө чунсөнө ашәтса тавранатпәр Муркашран килө.

Пирө спонсорла пуләшү паракансөн ОО «Тәтәян» ертүснө Л.П. Григорьевәнә, «Ступень-Муркаш» ертүснө М.В. Васильевә, МУП «Муркаш пасарөн» директорнө Е.Н. Субботинә, ОО «Ника» лавкә директорнө Н.А. Кожевниковә, КФХ «Воюн» ёсөнөсөнө, И.И. Пушкинән сөмийнө, Мән Сөнтөр райпөвөн, Сөнтөрти сәкәр завочөн ёсөнөсөмлө ертүснөнө, Муркашри БТИ директорнө Л.Ф. Николаевә – пурнө те сөрө сити пу с тайса тав тәватпәр. Вөсөн ёсөсөм ансә пыччәр, пирө пуләшү панәшән Турри вөсөнө ырләх-сывләхнө парсах тәтәр.

Г. ЧЕРНОВА,
пөррөмөш ушкән инвалидчө, ку сурмансөн общөствин членө.

Йөркөлөх йитәвөсөмлө

Участковәйран нумай килөт

Нумаях пулмәсть милицин участкари уполномоченнәй-ёсөн күнө пулчө. 1923 сулхи ноябрөн 17-мөшөнчө РСФСР НКВД приказөпө участковәй надзорительсөн инструкцийнө сирөплөтнө. Сәкә документ участковәй службәна туса хурса аталантарәссинө нормативлә бази пулса тәнә. Сәкә кунә савәнтанпа милицин участкари уполномоченнәй службин суралнә күнө тесө шутлассө.

Исетөрккөрө суралса уснө Григорий Алексеев 1923-1941 сулсенчө Иваново обласөнчө участковәй милицинчө ёсөт. Леонтий Михайлович Разумов участковәй инспектор 1946 сулхи сентябрөн 9-мөшөнчө вилөт.

Ентөшөмөр Валерий Германович Николаев Сөнө Шулашкарта участковәй пулса ёсөт. 1982 сулхи сентябрөн 3-мөшөнчө преступниксөнчөн вилөт.

Служба тивөсчөсөнө пурнәсләнә чух 1998 сулпа апрелөн 29-мөшөнчө Сергей Вячеславович Голубевән пурнәсө, 2002 сулхи декабрөн 2-мөшөнчө Сергей Витальевич Архиповән пурнәсө таталчө. Кашни сулах унән ячөпө районти мини-футболла вьлясчө амәрту пулат.

Мөнө пөррөмөш вырәнә хурса ёсөсчө милицин участковри уполномоченнәйөсөм паян? Сәкән пирки кәласа пама йитәрнө тә ёнтө эпө районти шалти ёсөн пайөн милицин участкари уполномоченнәйөсөн уйрәмөн ертүснөнчөн В.И. Михайловран:

– Кәсәлхи 10 уйәхә тишкөрнө май, сәвна кәламә пулат, участковәй уполномоченнәйөсөм хәйсөн вәйөпө 118 преступленинө уссә паләрәннә, пөлтөр ку кәтарту 88 сөс пулнә. Урәхла кәласан, участковәйөсөм пөтөм преступленисөн 30 процентнө уссә паләрәтәсчө. Республикөпө ку кәтарту 25,7 процент. Апла пулсан эпир республикөпө илнө кәтартуран нумайрах преступленисөнө уссәсипө паләрәнә.

– **Сөмьерө шав-шав тухсан тә участковәйсөнө чөнөсчө.** – Участковәйсөнө төп задачәсөнчөн пөри сөмьесөнчө харкашусөм ан тухчәр тесө тарәшәссин, преступлени-

сөн ан пулчәр тесө асәрхәттарәссин. Кәсәл сөмьерө, йәлара 69 преступлени пулнә, пөлтөр 62 тунә. Сәв шутран пиллөкөшнө малтан судпа айәпланнә сынсөм тунә, үсөпө 29 сын преступлени тунә.

– **Ку вәл сирөн ёсөн пөри утәмө сөс-ха.**

– Участковәйсөн хәйсөн ёсөнчө чи малтанөх превентивлә преступленисөнө тупса паләртәссинө пысәк ёсө тәвасчө. Кәсәлхи 10 уйәхә савәнтан 84 преступлени тупса паләрәннә, вәл пөлтөрхинчөн 27 төслөх нумайрах. Вөсөнчөн: уголовнәй кодексән 115,116 статийнө (хәнөншөнчө, тата хөнөсө сусәрәншән) 44 пре-

ступленнө; пөлтөр 32 тупса паләрәннә; УК 119 статийнө (вөлөрсөсипө хәратнәшән) сәкә тапхәртә 38 төслөх тупса паләрәннә, пөлтөр 24 пулнә.

– **Административлә майпа право йөркинө пәсакансем тата йышлә-и?**

– Участковәйсөн тепөр пөлтөрөшлө ёсө вәл – административлә майпа йөркөнө пәсакансөнө вәхәтра асәрхәни, йөркөнө пәсакансөнө вәхәтра общөствәллә вырәнчөнчө уйәрнө. Кәсәлхи 10 уйәхә участковәйсөн шалти ёсөн пайөнчө урәх службәсөмлө сөрө яхән төрлө мөропрятисөм, рейдсөм ирттернө. Сәвәнчә вара 1241 хут административлә майпа йөркөнө пәснө тупса паләрәннә, пөлтөр ку кәтарту 1074 пулнә. Вөсөнчөн хәшнө-пөри тишкөрөч-ха: – пөчөк хулиганла ёсөсөнө тунәшән 65 сыннә, эрөх ёсөншөн тата общөствәллә вырәнчөнчө үсөр сүрөнөшөн 397 сыннә айәпланнә;

– сөмьө хушшинчө харкашунән 87 сыннә айәпланнә.

– **Паянхи сивөч йитусөнчөн пөри – спирт пур шөвөкө сәккүнә пәсә сутақансемпө көрөшөсчө. Ку ёсө сирөн служба чи сивөччи пулмәллә. Сәплә вөт?**

– Эрөх сутмәлли йөркөнө пәсакансемпө пирө Чәвәш Республикин «Право йөркинө административлә майпа пәснө сичнөн» сәккүнө пуләшәт. Сәкә сәккүнән 16 статийнө пәснәшән (вәл эрөх тата эрөх йышши

шөвөкөсөнө сәккүнә пәсә сутни) участковәйсөн кәна вырәнчөтә йә хәләхө, йә административләйсөнө пуләшнөпө 73 административлә майпа правәннә пәснө тупса паләрәннә, пөлтөр ку тапхәртә 71 пулнә. Вөсөнө пурнө те 2500 төнкө таран штраф панә. Эрөх тата эрөх йышши шөвөкөсөнө сәккүнә пәсә сутнәшән икө сын төлөшпө уголовнәй ёсө пухәртнә, ку ёсө район прокуратури төпчөт.

Административлә майпа право йөркинө пәсакансөнө тупса паләрәтәсчө Е.А. Пугачев (Кәтәкәс ял тарәхөн участковәйө), И.И. Петров (Иүскасси ял тарәхөн участковәйө), А.Ю. Степанов (Турай ял тарәхөн участковәйө) лайәх ёсөсчө. Юлашкы төслөх те сәвнәх паләрәтәт. Акә ноябрөн 14-мөшөнчө А.Ю. Степанов участковәй хәйөнчө участковәйсөн эрөх сөтсә сүрөкөн пурри пирки хылар илет: хуларан сивөсөсөм сөтсә сүрөкөн УАЗ автомашинәран спирт тә сөтәсчө икөн. Вәл пөри тәхтәсә тәмасәрах хәйөнчө участковәйсөнө УАЗ автомашинә ялтан тухнә чухнө тытса чарат. 30 литр спирт туртса илнө, административлә майпа айәпланнә, 2.500 төнкө штраф түлөмөлө тунә. Сәкәпәх ёсө пөтөмөст-ха, эрөх йышши шөвөкө сутнәшән сәк ёсө уголовнәй майпа пәхса тухма прокуратуранә ярас панә.

Л. ПАВЛОВА кәласнә.